

HET EERSTE JAAR BSP - 5 SOORTEN DE TERUGKEER VAN HET PAAPJE?

Ferdie Hieselaar

Inleiding

In tegenstelling tot de PTT- en BMP-projecten is het BSP, het Bijzondere Soorten-Project van SOVON, nooit zo aangeslagen in de regio. In 1987 werden bijv. slechts 4 kwartblokken (2½ bij 2½ km) en 3 delen van kwartblokken van de ± 35 kwartblokken in onze regio onderzocht op in kolonies broedende vogels en zeldzame broedvogels. Het liefst hadden de Veldwerkkommissie en de SOVON-districtscoördinatoren Ton Eggenhuizen en Roy de Haas gezien dat de hele regio op alle kolonie- en zeldzame broedvogels onderzocht werd, maar aangezien dit overduidelijk geen haalbare kaart was, werd gekozen voor een andere opzet naast het gewone BSP (Van Huijssteeden, 1987 & 1988a). Voorgesteld werd om enkele, zowel voor SOVON (landelijk) als voor de VWG (regionaal) interessante zeldzame soorten in de hele regio te inventariseren. De volgende vijf soorten werden gekozen: Bontbekplevier, Bruine Kiekendief, Geoorde Furt, Kluut en Paapje. Het BSP-5 soorten was geboren. In 1988 werd dit project voor het eerst uitgevoerd en hieronder volgen de eerste (opmerkelijke) resultaten.

Methode en deelname

Het BSP-5 soorten werkt in feite hetzelfde als het BSP met dit verschil dat er slechts 5 soorten onderzocht worden. De inventarisant bezoekt het kwartblok minimaal vier maal tijdens de voor de 5 soorten beste periode en in de voor de soorten geschikte biotopen. Hij/zij probeert in het blok alle broedparen van deze soorten te vinden. Resultaat van de inventarisatie is dan ook een absoluut aantal paren per blok en geen schatting.

In de praktijk bleek dat de meeste inventariserenden hun blok(ken) slechts op één soort (maximaal drie) hoefden te onderzoeken. Naast de vijf soorten konden facultatief nog enige andere voor de regio interessante soorten worden geïnventariseerd (zoals Kleine Plevier), omdat deze zich bijv. in vrijwel hetzelfde biotoop als één van de vijf soorten ophielden. Uiteindelijk blijkt alleen de Roodborsttapuit door de meesten meegepikt te zijn.

Voor de inventarisatie werd de regio verdeeld in 16 gebieden van elk 1-4 kwartblokken. De volgende mensen namen één of meerdere gebieden voor hun rekening:

Herman Assendelft, Tom van den Boomen, Fred Cottaar, Chris van Deursen, Steve Geelhoed, Roy de Haas, Ferdy Hieselaar, Evert van Huijssteeden, Martin de Jong, Coen Looy, Pim de Nobel, K.H. Postuma, Hans Vader, Jan Vegelin en Piet van Vliet.

Na de inventarisatie bleken alle kwartblokken op twee na geheel geïnventariseerd te zijn. Ofschoon een paar mensen wat broedparen over het hoofd gezien hebben, is dit resultaat een doorslaand succes. Een compliment voor de deelnemers, want schrijver dezes weet dat een kwartblok in het veld toch weer veel groter blijkt dan het op de kaart lijkt te zijn !

Resultaten

Het aantal broedparen per kwartblok voor de vijf soorten plus de Roodborsttapuit staat in tabel 1.

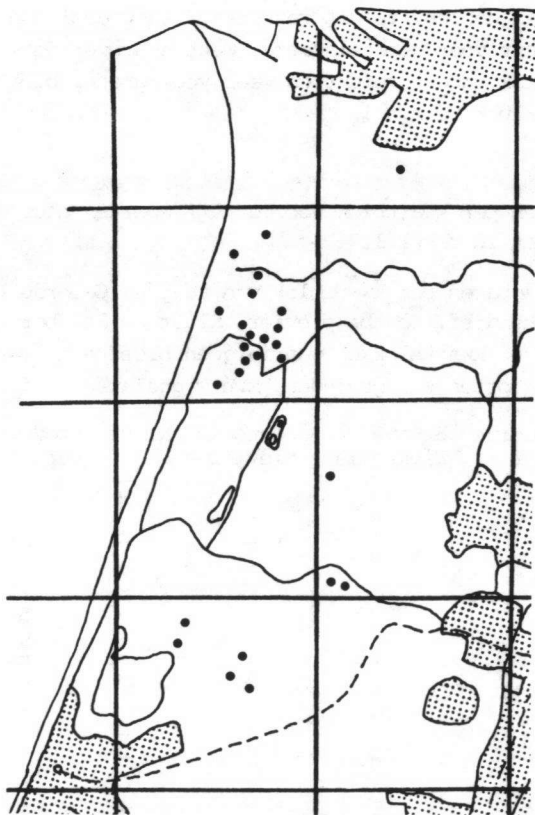
Tabel 1. Aantal broedparen per kwartblok van Paapje, Geoorde Fuut, Bruine Kiekendief, Bontbekplevier, Kluut en Roodborsttapuit in 1988. Kwartblokken waarin geen broedparen van deze zes soorten zijn gevonden, zijn weggelaten.

Blok	Paapje	Geoorde Fuut	Bruine Kiekendief	Bontbekplevier	Kluut	Roodborsttapuit
24.18-4	-	-	-	-	-	1
24.28-2	17	-	-	-	-	9
24.38-2	5	-	-	-	-	8
24.38-3	1	-	-	-	-	-
24.47-2	1	-	-	-	-	2
24.47-4	3	-	-	-	-	5
24.48-1	22	-	-	-	-	9
24.48-3	9	-	-	-	-	5
24.58-1	2	-	-	-	-	?
25.11-3	1	-	-	-	-	-
25.21-1	-	-	-	-	-	1
25.21-3	3	-	-	-	-	2
25.22-1	-	-	-	-	16	-
25.23-1	-	-	1	-	4	-
25.23-3	-	-	-	-	3	-
25.32-2	-	-	-	1	9	-
25.32-3	-	-	-	-	2	-
Totaal	64	0	1	1	34	42

Paapje

Inleiding & verspreiding:

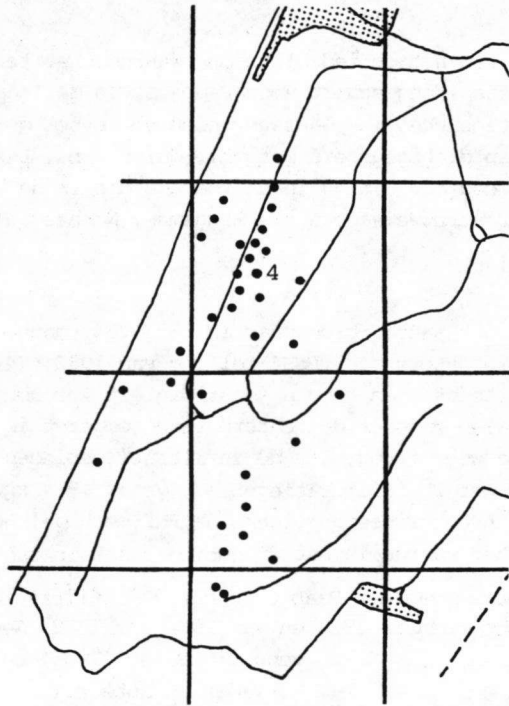
Omdat het Paapje al jaren achteruit gaat en van de oorzaken van deze achteruitgang nog weinig bekend is, is het van de vijf soorten de meest interessante om gedurende meerdere jaren te volgen. Groot was de verbazing toen bleek dat er maar liefst 64 territoria in de duingebieden in onze regio werden gevonden. De verspreiding van de territoria over het duingebied staat weergegeven in figuur 1 en 2.

Figuur 1. Verspreiding van broedparen van het Paapje in het noordelijk duingebied van Zuid-Kennemerland in 1988.

Uit figuur 1 en 2 blijkt dat de Paapjes niet gelijk over het duin verspreid zijn. Er zijn duidelijke concentraties in de AW-duinen en in het noordelijk deel van de Kennemerduinen. De AW-duinen zijn van oudsher altijd het bolwerk van Paapjes in de regio geweest en van daaruit heeft in de zestiger jaren een "kolonisatie" van het overige duingebied in Zuid-Kennemerland plaatsgevonden (Akkerman & Niesen, 1966). Ook in de jaren '70 waren de AW-duinen een bol-

werk in de regio en zelfs in het hele Nederlandse duingebied op het vasteland (Vogelwerkgroep Avifauna West-Nederland, 1981). Uit figuur 1 blijkt wel dat het Paapje zo langzamerhand ook in het noordelijk duingebied in de regio een vaste plaats veroverd heeft.

Figuur 2. Verspreiding van broedparen van het Paapje in de AW-duinen in 1988.

Geschiedenis:

De naam van het Paapje is deze eeuw altijd verbonden geweest met achteruitgang. Al vanaf het begin van deze eeuw is het Paapje in aantal afgenomen van zeer algemeen op veel plaatsen tot naar schatting 1000-1100 paar voor Nederland in 1979 (Teixeira, 1979). In SOVON (1987) wordt ook voor de jaren '80 nog een afname vastgesteld. Ook in onze regio is het Paapje na een uitbreiding van zijn regionale verspreiding (naar het noorden) aan het

eind van de jaren '50 (Akkerman & Niesen, 1966) afgenomen (o.a. Vader, 1985: "gaat als broedvogel hard achteruit").

Door velen zijn al theoriën geformuleerd over de achteruitgang van het Paapje. Afname zou plaatsvinden door:

- droogte in hun overwinteringsgebieden, te weten de Sahelzone;
- gevoeligheid van de vogels voor de, in de loop der jaren sterk toegenomen, recreatie;
- biotoopvernietiging door intensivering van de landbouw en door verstruiking/verruiging in de duinen.

Een voorbeeld van een gebied, waar achteruitgang door verandering van het geschikte biotoop (naast afname door droogte in de overwinteringsgebieden) heeft plaatsgevonden, is het 1^e infiltratiegebied in de Amsterdamse Waterleidingduinen. Dit gebied ontstond eind jaren '50 en was toen eigenlijk een met Helm ingeplante zandbak. Langzaam ontwikkelde zich een meer natuurlijke vegetatie, die o.a. door zijn openheid een geschikt biotoop vormde voor het Paapje. In 1972 broedden er zeven paar in het gebied (Vader, 1972). Langzaam ging de stand achteruit en in de jaren '80 hebben er geen (of misschien één verdwaalde) paartjes meer in het gebied

gebroed. Bij een bezoek aan het gebied blijkt ook waarom: het terrein is tegenwoordig totaal ongeschikt voor Paapjes. In de loop der jaren heeft vegetatiesuccessie plaatsgevonden en is het gebied sterk verstruikt en dichtgegroeid met vnl. duindoorns. Deze verstruiking komt ook goed tot uiting in de toename die in de loop der jaren plaatsvond bij struweelvogels als Heggemus, Nachtegaal en Winterkoning.

De huidige situatie:

Uit de vergelijking van het aantal broedpaar in 1988 (64) met het aantal in de Provinciale Waterstaat (PWS)-telling van 1982 (24) blijkt het Paapje sterk toegenomen te zijn (meer dan een verdubbeling zelfs). Om te bepalen wanneer de achteruitgang omgezet is in een vooruitgang gaan we weer terug naar de infiltratiegebieden in de AW-duinen, dit keer het 2^e infiltratiegebied. Vanaf 1984 zijn hier de broedvogels geïnventariseerd volgens de BMP-methode. Het aantal broedparen van het Paapje in het 2^e gebied staat in tabel 2.

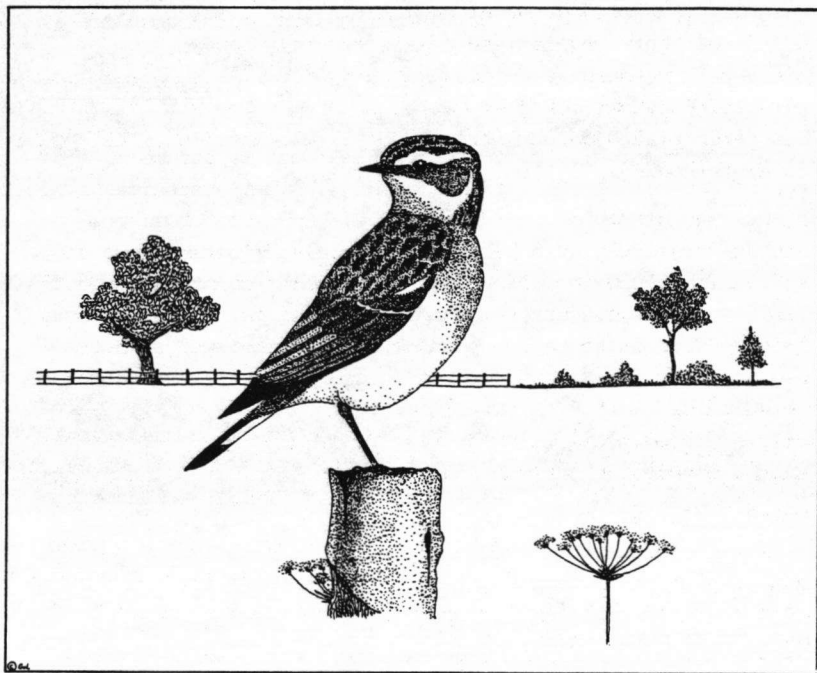
Tabel 2. Aantal broedparen van het Paapje in het 2^e infiltratiegebied in de AW-duinen in 1972 en van 1984 t/m 1988. Gegevens uit Vader (1986) en van H. Vader en auteur.

Jaar	Aantal	Jaar	Aantal
1972	5	1986	1
1984	1	1987	3
1985	1	1988	6

Uit de gegevens blijkt dat in het 2^e gebied de jaren 1984 en 1985 het dieptepunt vormden voor het Paapje, waarna de soort zich in 1986 en 1987 langzaam herstelde en in 1988 sterk toenam. Het duingebied Berkheide ten zuiden van Katwijk vertoont een zelfde ontwikkeling. Van Ommering & Verstrael (1987) vermelden een achteruitgang van het Paapje van ± 10 paar begin jaren '70 tot 1-3 paar in 1985. In 1986 trad een sterk herstel op met 6 paar, gevolgd door een explosieve uitbreiding tot 14 paar in 1987 (Van Ommering & Ter Haar, 1988). In 1988 heeft de stand zich gestabiliseerd op ongeveer hetzelfde peil als in 1987 (mond. med. G. van Ommering). Ook in de rest van Nederland is het Paapje in 1988 toegenomen (SOVON, 1988).

Oorzaak en toekomst:

De plotselinge toename van de Paapjes na 1986 heeft niets te maken met een snelle uitbreiding van geschikt biotoop of een plotselinge afwezigheid van recreanten in de duinen, maar is waarschijnlijk het gevolg van de (voor Paapjes) sterk verbeterde situatie in de overwinteringsgebieden, waar in de winters van 1986/87 en '87/88 veel regen is gevallen. Hierdoor is de wintersterfte van de Paapjes sterk afgenomen.

Teke-
ning:
Guido
van
Leeuwen.

In één klap bevindt de stand in bijv. de AW-duinen zich met 38 paar (schatting $\pm$ 45 paar) nu weer vrijwel op het peil van 1972, toen in dit gebied 40 paar Paapjes gevonden werden (schatting 50-60 paar; Vader, 1972). Het is echter de vraag of deze verbetering structureel is. In de afgelopen decennia hebben zich wel vaker wonderbaarlijke hersteljaren voorgedaan (zoals 1977; Vader, 1981), waarna echter altijd weer een daling inzette.

Hopelijk zet de huidige toename van de afgelopen twee jaar door, hoewel gezien de ecologische situatie in de Sahel voor het ergste gevreesd moet worden.

Geoorde Fuut

Van de Geoorde Fuut kwamen dit jaar in de regio geen vogels tot broeden. In het Renbaanveld in de AW-duinen, vanouds een broedplaats van Geoorde Futen, was dit waarschijnlijk evenals in 1987 te wijten aan een te lage waterstand in de plas gedurende de vestigings-tijd. De lisdodde- en rietvegetaties (broedbiotoop) stonden geheel buiten het water. Bij het eveneens als broedplaats geschikte Vogelmeer in de Kennemerduinen broeden sinds enige jaren geen Geoorde Futen meer.

Helaas broedden in 1988 geen Geoorde Futen in de regio. Enkele jaren geleden waren deze mooie fuutjes nog een vaste verschijning in de regio, zoals deze bij het Vogelmeer genomen foto laat zien. Foto: Piet Munsterman.

Uit SOVON-informatie blijkt dat er in 1988 in het gehele Nederlandse duingebied niet één Geoorde Fuut heeft gebroed. In tegenstelling hiermee werden in een aantal vennen in Noord-Brabant juist opmerkelijk hoge aantallen broedparen vastgesteld (op één locatie naar schatting 75 paar !).

Bruine Kiekendief

Van de Bruine Kiekendief werd slechts één broedpaar met zekerheid vastgesteld en wel bij Ruigoord. Mogelijk broedde er nog een paar in de omgeving van Penningsveer. Hier waren nl. regelmatig waarnemingen van Bruine Kieken in de broedtijd, maar zekerheid over een broedgeval kon niet verkregen worden. Tevens broedde er mogelijk nog een paar bij Halfweg, maar dit viel buiten het onderzoeksgebied.

Tijdens de PWS-inventarisatie in 1982 werden nog vijf territoria vastgesteld, te weten bij Ruigoord (2), bij Halfweg, bij De Batterij en bij het moerasje langs de Binnenliede. Deze achteruitgang komt overeen met de achteruitgang in het Bruine Kiekendievenbolwerk in Nederland, Zuidelijk Flevoland. In Zuidelijk Flevoland hangt deze achteruitgang samen met vermindering van het areaal aan geschikt broedbiotoop; in onze regio gaat het mogelijk om een overschotpo-

pulatie in een marginaal biotoop, die grotendeels verdwijnt als de hoofdpulatie achteruit gaat.

Bontbekplevier

In totaal werd 1 territorium van de Bontbekplevier vastgesteld. In 1982 waren dit er zes (PWS, 1982). Bontbekplevieren zijn moeilijk te inventariseren, omdat er in mei en juni al gebroed wordt, maar ook nog vogels doortrekken (Teixeira, 1979). Ook mislukken vaak broedsels door (menselijke) verstoring voordat de inventarisant de broedpoging ontdekt heeft. Zo deed een Bontbekplevier in 1988 een broedpoging op een parkeerplaats bij Parnassia, die al mislukt was voordat de inventarisant de melding kon controleren.

Kluut

Kluten werden alleen in de akkerbouwgebieden rond Haarlem aangetroffen, te weten in de Zuid-Spaarndammer-, de Houtrak- en de Haarlemmermeerpolder. In totaal werden in 1988 tijdens de inventarisatie 34 broedparen vastgesteld. Tijdens de PWS-inventarisatie in 1982 waren dit nog ± 60 broedparen, een achteruitgang van $\pm 50\%$ in 5 jaar. Dit is niets in vergelijking met de poging van de gemeente Rotterdam om in het voorjaar van 1988 200 Klutenlegsels op de Maasvlakte te leren zwemmen, maar toch behoeft dit resultaat enige toelichting.

Uit Ruitenbeek (1983) blijkt dat akkerbouwgebieden in Noord-Holland met $\pm 60\%$ het belangrijkste broedbiotoop van de Kluut vormen. Doordat echter het broedsucces hier vanwege de matige kwaliteit van het biotoop niet erg hoog is, is de populatie in deze gebieden afhankelijk van "aanvoer van vers bloed" uit andere gebieden. Het is heel goed mogelijk dat deze vestiging door nieuwe vogels na 1982 niet meer heeft plaatsgevonden en dat daardoor de stand gekelderd is.

Overige soorten

Van de schaarse soorten werd eigenlijk alleen de Roodborsttapuit serieus geteld door de meeste inventarisanen. Het totaal aantal territoria van deze soort bedroeg 42, waardoor de 'Robotap' dit jaar zelfs een schaarsere broedvogel dan het Paapje was.

Eveneens regiodekkend werden de in kolonies broedende Blauwe Reiger en de meeuwensoorten geteld. Deze worden in andere artikelen besproken.

De volgende zeldzame soorten werden terloops ook nog gevonden in de regio:

- Baardmannetje: minstens één broedpaar bij Ruigoord en één broedpaar bij het moerasje langs de Binnenliede (en minstens één paar bij Halfweg, net buiten de regio);
- Draaihal: één territorium in de duinen;
- Buidelmees: een vruchteloze broedpoging van een solitair mannetje (zie van Huijssteeden, 1988b).

Met dank aan alle BMP-inventariserenden, die gegevens beschikbaar gesteld hebben en aan Rien Sluys van de Vereniging voor Natuur- en Vogelbescherming Noordwijk voor gegevens over Paapjes in het zuidelijk deel van de AW-duinen.

Literatuur

- Akkerman, W.J. & F. Niesen, 1966. De vogels van Zuid-Kennemerland. Het Vogeljaar (14): 22-82.
- Huijssteeden, E.J. van, 1987. Bijzondere Soorten Project: Nieuwe aanpak. Fitis (23) 4: 183-186.
- Huijssteeden, E.J. van, 1988a. Bijzondere Soorten Project: 5 soorten (vervolg). Fitis (24) 1: 48-51.
- Huijssteeden, E.J. van, 1988b. De Buidelmees in Zuid-Kennemerland: nestbouw bij Ruigoord in 1988. Fitis (24) 3: 98-105.
- Ommering, G. van & T.J. Verstraël, 1987. Vogels van Berkheide: 10 jaar vogelpopulatie-onderzoek in het duingebied Berkheide. Werkgroep Berkheide/Stichting Publikatiefonds Duinen, Leiden.
- Ommering, G. van & B. ter Haar (eds), 1988. Vogelpopulatie-onderzoek Berkheide: jaarverslag 1987. Werkgroep Berkheide, Leiden.
- Provinciale Waterstaat van Noord-Holland, 1982. Gegevens broedvogelinventarisaties in 1982. PWS van Noord-Holland, Haarlem.
- Ruitenbeek, W., 1983. De Kluut als broedvogel in het binnenland van Noord-Holland. De Graspieper (3): 158-169.
- SOVON, 1987. Atlas van de Nederlandse vogels. SOVON, Arnhem.
- SOVON, 1988. Eerste resultaten Bijzondere Soorten Project 1988. SOVON-nieuws (1) 3: 2-4.
- Teixeira, R.M. (ed.), 1979. Atlas van de Nederlandse broedvogels. Natuurmonumenten & SOVON, 's-Graveland.
- Vader, H., 1972. Vogelwaarnemingen, broedvogelstand en de resultaten van het vogelringstation "t Paradijsveld" in de Amsterdamse Waterleidingduinen: jaarverslag 1972. VWG Haarlem.
- Vader, H., 1981. Jaarverslag 1977 en 1978 van ornithologische onderzoeken in de Amsterdamse Waterleidingduinen. VWG Haarlem.
- Vader, H., 1985. Ornithologische onderzoeken in de Amsterdamse Waterleidingduinen: jaarverslag 1979 en 1980. VWG Haarlem.
- Vader, H., 1986. Broedvogelinventarisaties in de AW-duinen: Broedvogelinventarisatie 2^e infiltratiegebied N en Z. Fitis (22) 2: 52-55.
- Vogelwerkgroep Avifauna West-Nederland, 1981. Randstad en Broedvogels. Gianotten, Tilburg.